

УДК 339.92

Левківський В.М., д.е.н., професор

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ВИРОБНИЦТВА ТНК: СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті досліджено сучасні особливості та тенденції розвитку міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій. Дана характеристика показників розвитку міжнародного виробництва. Здійснено регіональний аналіз інвестиційної діяльності ТНК, розглянуто розвиток глобальних ланцюгів створення вартості. Розкриваються неакціонерні форми операцій та їх роль у глобальних ланцюгах створення вартості.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, міжнародне виробництво, прямі іноземні інвестиції, глобальні ланцюги створення вартості, неакціонерні форми операцій.

Levkivskyi V.

INTERNATIONAL PRODUCTION SYSTEM OF TNCs: CURRENT FEATURES AND RECENT TRENDS

The article studies the current features and trends in development of international production of transnational corporations. The characteristics of indicators of international production development are given. The analysis of the investment activities of TNCs by region is carried out, the development of global value chains is considered. Non-corporate forms of operations and their role in global value chains are shown.

Keywords: transnational corporations, international production, foreign direct investments, global value chains, non-corporate forms of operations.

Левковский В.Н.

СИСТЕМА МЕЖДУНАРОДНОГО ПРОИЗВОДСТВА ТНК: СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ И НОВЕЙШИЕ ТЕНДЕНЦИИ

В статье исследованы современные особенности и тенденции развития международного производства транснациональных корпораций. Дана характеристика показателей развития международного производства. Осуществлен региональный анализ инвестиционной деятельности ТНК, рассмотрено развитие глобальных цепочек создания стоимости. Раскрываются неакционерные формы операций и их роль в глобальных цепочках создания стоимости.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, международное производство, прямые иностранные инвестиции, глобальные цепочки создания стоимости, неакционерные формы операций.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У процесі посилення глобалізації та транснаціоналізації господарського життя відбулося значне зростання міжнародного виробництва. Воно охоплює майже всі країни світу, характеризується різними видами економічної діяльності, об'єднує різноманітні за своїм походженням ресурси. Рушійною силою системи міжнародного виробництва виступають транснаціональні корпорації (ТНК), які перетворилися у важливий фактор світового відтворювального процесу. Саме вони відіграють провідну роль в інтернаціоналізації виробництва, розширенні і поглибленні виробничих зв'язків між підприємствами різних країн.

Розвиток системи міжнародного виробництва ТНК пов'язано не тільки з традиційними ланцюгами створення вартості як формування системи філій, а й з іншими формами міжнародного співробітництва, зокрема з неакціонерними формами операцій. Ці форми операцій збільшують кількість учасників системи міжнародного виробництва, модифікують характер виробничих зв'язків у цій системі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню проблематики, пов'язаної з діяльністю ТНК, розвитком міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій, глобальними ланцюгами створення вартості, присвячено досить багато наукових публікацій як зарубіжних вчених, таких як П.Баклі, С.Гаймер, Д.Гроссман, Дж.Даннінг, М.Портер, так і вітчизняних – Д.Лук'яненко, А.Поручник, О.Рогач, Л.Руденко, А.Філіпенко, С.Якубовський та ін.

Проте наразі існує ряд актуальних питань, які потребують додаткового дослідження з огляду на сучасні особливості та тенденції розвитку міжнародного виробництва, пов'язані з діяльністю ТНК у функціонуванні глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення основ і особливостей розвитку міжнародного виробництва ТНК та аналіз основних тенденцій динамічних змін у системі міжнародного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема міжнародного виробництва ТНК завжди викликала значний інтерес серед дослідників, оскільки експансія транснаціональних корпорацій динамічно змінюється та модифікується, приймаючи нові форми і моделі. В економічній літературі досить широко представлена еkleктична парадигма міжнародного виробництва Дж.Даннінга, в якій автор розкриває основні положення теорії міжнародного виробництва та причини транснаціоналізації. Дж.Даннінг визнавав, що його теорія міжнародного виробництва стикається з макроекономічними теоріями міжнародної торгівлі й мікроекономічною теорією фірми [1, с.163]. Такі категорії парадигми як переваги власності, інтернаціоналізації та розміщення пояснюють міжнародні операції корпорацій [2, с.19-21].

Теоретичні аспекти міжнародного виробництва ТНК досліджував С.Гаймер. Він показав, що основою розвитку міжнародного виробництва є виключно акціонерні форми операцій ТНК за кордоном [3, с.7-42].

Особливості сучасного міжнародного виробництва розкриті в працях відомого вченого-міжнародника О.Рогача, зокрема він звертає увагу на широке використання неакціонерних форм операцій ТНК у глобальних ланцюгах створення вартості [4, с.279].

Експансія транснаціональних корпорацій сформувала сучасну систему міжнародного виробництва, яка «об'єднує в одному організаційному, фінансовому, технологічному режимі процес виробництва продукції, міжнародні трансакції, управління, маркетинг, наукові й технологічні дослідження та інші елементи стратегічної діяльності» [5, с.31].

Матеріальну основу міжнародного виробництва становлять прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Значне зростання їх за останнє десятиліття обумовлено величезним масштабом операцій ТНК. На їх частку припадає 90% світових прямих закордонних інвестицій. У світі наразі налічується близько 80 тис. ТНК і приблизно 850 тис. їхніх іноземних філій. Гостра конкурентна боротьба, пошук шляхів доступу до дешевих

ресурсів і факторів виробництва змушує ТНК розширювати ринки для інвестування. Так, глобальний приплив ПІ збільшився у 2015 році на 38% і становив 1,762 трлн дол. США [6], що свідчить про зростання міжнародного виробництва. Активізація інвестиційної діяльності вплинула на основні показники міжнародного виробництва ТНК (табл.1), зокрема нагромаджений приплив ПІ у 2015 р. досягнув 25,0 трлн дол. США.

Масштаби системи міжнародного виробництва розкривають такі показники як обсяги продаж і додана вартість іноземних філій ТНК. Так, продаж іноземних філій ТНК за останні п'ять років збільшився на 28% і становить 36,6 трлн дол. США. Така тенденція характерна і для динаміки доданої вартості філій ТНК: за п'ять років вона зросла на 26% і досягла 7903 млрд дол. США. Показником розширення міжнародного виробництва ТНК є зростання активів їх філій. Якщо у 1990 році вони склали 3,9 трлн дол. США, то в 2015 році – 105,7 трлн дол. США, тобто зросли більше ніж у 27 разів.

За останні п'ять років більше 19 млн працівників було додатково залучено в процес створення доданої вартості на підприємствах ТНК. Загальна кількість зайнятих у філіях цих корпорацій складає 79,5 млн чоловік, що становить понад 20% зайнятості світової робочої сили.

Таблиця 1

Показники міжнародного виробництва ТНК

Показники	2012	2013	2014	2015
Обсяги продажу іноземних філій (млрд дол. США)	31687	31865	34149	36668
Загальні активи іноземних філій (млрд дол. США)	88536	95671	101254	105778
Експорт іноземних філій (млрд дол. США)	7463	7469	7688	7803
Транскордонні злиття і поглинання (млрд дол. США)	328	349	432	721
Додана вартість іноземних філій (млрд дол. США)	7089	7030	7419	7903
Зайнятість в іноземних філіях (тис. чол.)	69359	72239	76821	79505

Джерело: [6]

Особливістю сучасного стану розвитку міжнародного виробництва є збільшення частки розвинутих країн у глобальному припливі та вивозі ПІ. Так, притік інвестицій у розвинуті країни збільшився на 55%, а вивіз – на 61%. У 2015 р. ТНК розвинутих країн інвестували за кордон 1,1 трлн дол. США, що на 33% більше, ніж у 2014 р. Це свідчить про значне включення цих країн у міжнародне виробництво. Активне залучення компаній розвинутих країн до системи міжнародного виробництва пояснюється здатністю продовжити життєвий цикл своїх технологій, продукції та диверсифікувати власні ризики. Серед розвинутих країн найбільшими інвесторами наразі стали країни Європейського Союзу. Їх компанії, реалізуючи глобальні стратегії діяльності, інвестували 576 млрд дол. США.

Своє місце в міжнародному виробництві шукають і країни, що розвиваються. Нині частка цих країн у глобальних потоках ПІ складає 26%. У 2015 р. ПІ транснаціональних корпорацій із країн, що розвиваються, досягли 378 млрд дол. США. У той же час приплив ПІ до цієї групи країн становив 765 млрд дол. США. Найбільш

привабливими є країни Південно-Східної Азії, які свого часу були першими включені у глобальні ланцюги створення вартості. Сьогодні в цих країнах розміщені складні сегменти виробничого процесу транснаціональних корпорацій, що свідчить про активну участь азіатських країн у фрагментованому виробництві ТНК.

Не залишаються осторонь від глобальних тенденцій інвестиційної діяльності країни перехідної економіки. Звичайно, притік ПІІ до цих країн менший, ніж до розвинутих, чи країн, що розвиваються. Так, частка країн перехідної економіки у глобальному притоку ПІІ складала у 2015 р. 2%. Більше ніж наполовину свої іноземні інвестиції скоротили ТНК країн перехідної економіки у 2015 р.

Зростання масштабів міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій лежить у площині розвитку глобальних ланцюгів створення вартості, які виникли і розвиваються на основі фрагментації міжнародного виробництва компаній. Глобальні ланцюги створення вартості – це послідовні, взаємопов'язані види діяльності зі створення доданої вартості, які розташовані на різних континентах, що забезпечують виробництво товарів та послуг. Поділ виробничого процесу ТНК на окремі сегменти, задачі створює їм конкурентні переваги, значно скорочує виробничі витрати, підвищує ефективність міжнародного виробництва ТНК.

Усвідомлення багатьма країнами необхідності їх участі в глобальних ланцюгах створення вартості спонукає до прийняття рішень щодо лібералізації та заохочення іноземних інвестицій. У 2015 році 85% заходів інвестиційної політики були спрямовані на покращення умов для ввезення інвестицій та послаблення обмежень. Преференції в інвестиційній політиці створюють умови для розміщення в цих країнах окремих стадій міжнародного виробництва, що перетворює їх у виробників окремих компонентів певних виробів. Наприклад, беручи участь у глобальних ланцюгах створення вартості, Індія сьогодні є світовим центром із розробки програмного забезпечення [7, с.19]. Глобальні ланцюги створення вартості посилюють взаємозв'язок, взаємозалежність між національними економіками, впливають на їх структуру, зайнятість, рівень доходів.

Рушійною силою поширення глобальних ланцюгів створення вартості є отримання доступу до знань. Транснаціональні корпорації все більше інвестують за кордон з метою отримання цього стратегічного активу. До складу таких ланцюгів можуть бути включені дослідницькі центри, університети, технології, кваліфіковані робітники.

Наразі процес транснаціоналізації характеризується поглибленням внутрішньокорпоративного поділу праці і глибокою фрагментацією виробничого процесу ТНК. Фрагментація наразі набуває масштабного характеру. Транснаціональні корпорації мають можливість розсосереджувати власне виробництво по всьому світу, оскільки значно скоротилися комерційні витрати, переважно завдяки технічному прогресу. Наявність більш дешевих та надійних засобів зв'язку, телекомунікацій, Інтернету, потужних персональних комп'ютерів орієнтують міжнародне виробництво транснаціональних корпорацій на глобального споживача, створюють умови для подолання відстані між підприємствами ТНК.

Сучасна система міжнародного виробництва ТНК охоплює як акціонерні форми зв'язків, тобто створення підконтрольних філій або спільних підприємств, так і неакціонерні кооперативні зв'язки. Це порівняно нові механізми зростання міжнародного виробництва, які перетворилися сьогодні в один із важливих чинників розвитку міжнародного бізнесу ТНК. Неакціонерні форми зв'язків транснаціональних

корпорацій являють собою контрактні або субконтрактні форми бізнесу ТНК. Вони включають різні види діяльності, зокрема надання технологічних, інженерно-консультативних, управлінських послуг, виконання будівельних робіт та ін. Особливим видом неакціонерних операцій є виробничий субпідряд і виконання інноваційних, науково-дослідних робіт. За останні десять років субпідрядні операції у формі офшорного аутсорсингу перетворилися в основний вид неакціонерних зв'язків транснаціональних корпорацій.

Особливо великих масштабів неакціонерні форми взаємозв'язків ТНК набули в країнах, що розвиваються. За оцінками експертів, вони генерують торговельні потоки вартістю приблизно 2 трлн дол. США [8, с.82]. Більшу частину таких міжнародних продажів генерували підряди з виробництва товарів і послуг. За допомогою неакціонерних форм операцій ТНК включають у свій глобальний ланцюг створення вартості тисячі місцевих підприємств країн, що розвиваються, що значно збільшує їх виробництво, сприяє експорту продукції на світові ринки.

Використання неакціонерних форм операцій значно змінило архітектуру міжнародного виробництва ТНК. Відбувається подальша географічна дисперсія процесу створення доданої вартості, залучаються в цей процес тисячі нових контрактних учасників. За допомогою таких операцій транснаціональні корпорації моделюють глобальну архітектуру свого виробництва на основі фрагментації виробничих операцій [9, с.37]. Таким чином, у сучасних умовах ТНК створюють додану вартість не тільки на своїх іноземних філіях, а й в цей процес залучені незалежні підприємства, які пов'язані з ними партнерськими відносинами. За останні роки надзвичайно динамічно відбувається інтеграція їх у глобальну корпораційну виробничу систему створення доданої вартості. Цей сегмент міжнародного виробництва ТНК свідчить про якісно новий рівень розвитку виробничих зв'язків у цій системі. Стратегія ТНК передбачає систему довготермінових контрактних зв'язків із незалежними підприємствами, в яких передбачено, наприклад, надання фінансової допомоги субпідрядникам, передача технології виробництва окремих продуктів, допомога в підготовці кадрів, сприяння в експорті продукції у внутрішньокорпораційну мережу ТНК та інші важелі впливу. Результатом такої стратегії є формування та посилення залежності неакціонерних учасників і транснаціональних корпорацій в глобальних ланцюгах створення вартості.

Висновки. Система міжнародного виробництва ТНК активно розвивається. Зростання обсягів ПП, продажу іноземних філій, величина створеної ними доданої вартості свідчать про масштабність такого виробництва. Всі групи країн включені у глобальні ланцюги створення вартості.

Розширення міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій відбувається також за рахунок розвитку неакціонерних форм операцій ТНК, що значно розширило участь місцевих компаній країн-реципієнтів у глобальних ланцюгах створення вартості міжнародних фірм.

Список використаних джерел:

1. Dunning, John H. The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity / J.Dunning // *International Business Review*. – 1990. – Vol. 9. – P.163-190.
2. Dunning, John H. The Theory of International Production. / J.Dunning // *The International Trade Journal*. – 1988. – №3. – P.19-32.
3. Hymer, S. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment / S.Hymer // MIT Press. – 1976. – 253 p.

4. Рогач, О. Характерні риси розвитку міжнародного виробництва ТНК в посткризовий період / О.Рогач // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. Наук. праць. – Вип. 112. – К.: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – С.276-280
5. Філіпенко, А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С.Філіпенко // К.: Знання, 2007. – 670 с.
6. Доклад о мировых инвестициях, 2016: основные тенденции и общий обзор [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_Overview_ru.pdf
7. Джалилов, А. Гетерогенность и общие черты глобальных цепочек создания стоимости транснациональных корпораций / А.Джалилов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 10. – Частина 2. – С.18-20.
8. Рогач, О. Транснаціональні корпорації та експорт нових індустріальних країн Азії // О.Рогач, В.Косміна. – К.: Видавництво «Центр учбової літератури», 2016. – 256 с.
9. Джалилов, А.Я. Інституційна система фрагментарного міжнародного виробництва транснаціональних фірм / А.Я.Джалилов // Бізнес Інформ. – 2015. – №10. – С. 36-40.